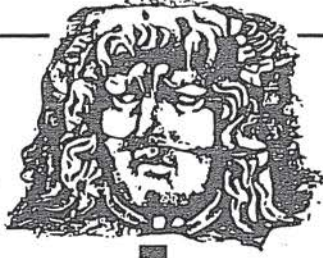

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ - RÖLÖVE - RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ - FOLKLOR

Sayı : 14

Yıl : 1997-1998

İstanbul 1998

Sahibi ve Yazı

İşleri Müdürü

: Enis KARAKAYA

Teknik Müdür

: Tolunay TİMUÇİN

Koordinatör

: Haluk KARGI

Haber Sorumlusu

: Haluk ÇETİNKAYA

Yayın Kurulu

: Dr. Şebnem AKALIN

Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Dr. Üzlifat ÖZGÜMÜŞ

Yavuz TİRYAKİ (M.A.)

Danışmanlar

: Prof. Dr. Semavi EYİCE

Prof. Dr. Ara ALTUN

Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM

Prof. Dr. M. Baha TANMAN

Doç. Dr. Hüsamettin AKSU

Dizgi-Mizampaj

: Metin KARAKAYA 281 64 31

Film

: CMYK Grafik 212 99 80

İRTİBAT

: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

İstanbul Üniversitesi Edebiyat

Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi

Bölümü PTT Fen 34459

Beyazıt/İstanbul

Tel / Fax

: 0 212 517 03 88 Tolunay TİMUÇİN

Yardımlarından dolayı Uzman Fotoğrafçı Ahmet AKMAN'a, dergimizin bilgisayar sistemine katkılarında dolayı sayın Sevgi ATABEY'e ve film çıkışlarımızda sponsor olan CMYK Grafik Şirketi sahibi Hakan BERBER'e teşekkür ederiz.

Dergide yayınlanan makalelerin sorumlulukları yazırına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ile yararlanılabilir.

Kapak : Peribleptos Manastırı (Sulu Manastır)
alt yapısının güney duvarı.

İÇİNDEKİLER

- * Friedrich Barbarossa'nın Üçüncü Haçlı Seferi ve Konya Savaşı ile Sibilika Kalesi
Prof.Dr. Semavi EYİCE 2-15
- * Refik Komut Seranderindeki Mimari Süsleme
Suat İskender 16-17
- * İmar Faaliyetlerine Kurban Giden Bir Sinan Yapıtı: Beşiktaş Sinan Paşa Hamamı
Enis KARAKAYA (M.A.) 18-2
- * Peribleptos Manastırı (Sulu Manastır)
Dr. Ferudun ÖZGÜMÜŞ 21-3
- * Boğaziçi'nin Yitirdiği Tarihi Eserlerden:
Hasib Paşa Yalısı
Haluk KARGI (M.A.) 33-3
- * Kuyucu Murad Paşa Külliyesi
Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU 37-4
- * Sürmeli Çukurunda Yapılan Bir Yüzey Araştırmasına Ait Notlar
Enis KARAKAYA (M.A.) 44-5
- * İstanbul'dan Arkeolojik İki Haber
Haluk ÇETİNKAYA (M.A.) 51-5
- * İznik'te Bulunan Duvarları
Resimli Bir Mezar Odası
Enis KARAKAYA (M.A.) 55-5
- * Halep Ulucamii Risâlesi
Doç. Dr. Hüsamettin AKSU 59-6
- * Bosnalı İbrahim Paşa Türbesi ve Bu Türbeye Ait İki Çini Pano Hakkında
İsmail ORMAN 64-6
- * Burgazadası Metamorphosis Manastırı
Hatice ÖZYURT ÖZCAN (M.A.) 69-7
- * Traklar ve Vize
Yard. Doç. Dr. A. Engin BEKSAC 74-7
- * Ayvalık-Çunda Adası'ndan Arkeolojik Notlar
Gökhan İGDIR 78-7

HALEP ULUCAMİİ RİSÂLESİ

Doç.Dr.Hüsamettin AKSU

Mimari eserler hakkında yapılan araştırmalarda başvurulan belli sayıdaki kaynakların dışında, bazı kütüphanelerde henüz ulaşılamamış bir takım yazma eser ve risâlelerin varlığı bilinmektedir. Halep Ulucamii için yaptığımız bir araştırmada, İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Kebirzâde Abdurrahman Yüsrî b. Mustafa Efendi'nin "Haleb'de Cami-i Zekerıyyâ Tarihinin Tercemesi" adındaki yazma risâlesinin bu tür eserlerden biri olması hasebiyle bunun sadeleştirilerek yayımlanmasına çalıştık.

Kebirzâde Abdurrahman Efendi ve Risâlesi:

Kebirzâde diye ünlenen Abdurrahman Yüsrî b. Mustafa Efendi'nin hayatı hakkında, biyografik eserlerin biri dışında, hemen hemen hiç bir bilgi yoktur. Ancak Sicill-i Osmânî adlı eser ile, kendisinin hazırlamış olduğu bu risâlede kısa bilgilere rastlamaktayız. Sicill-i Osmânî'de babasının adının Mustafa, kendisinin Edirne ve Mekke-i Mükerrreme mollası olduğu kaydedildikten sonra, şevval 1134/ Temmuz 1722'de vefat ettiği belirtilmektedir (1). "Haleb'de Cami-i Zekerıyyâ Tarihinin Tercemesi" adlı risâlenin başlarında adını ve Halep şehrinin kadısı olduğunu belirttiği gibi, yine eserinin bir başka yerinde Halep Ulucamii'nin (Cami-i Kebîr) 1120/ 1708-9'da yapılan tamiri münasebetiyle yaptığı açıklamalarda bu tarihte Halep'te kadılık yaptığını zikretmektedir (2).

Kebirzâde Abdurrahman Efendi'nin tamamı yazma halinde bulunan eserleri şunlardır:

1.Târihu Câmii Zekerıyya fi Haleb. Arapça olarak kaleme alınan bu eser, Halep'teki Ulucamii'nin (Câmi-i Kebîr) kısaca yazılmış tarihidir. Bu tarihçe beş yap-

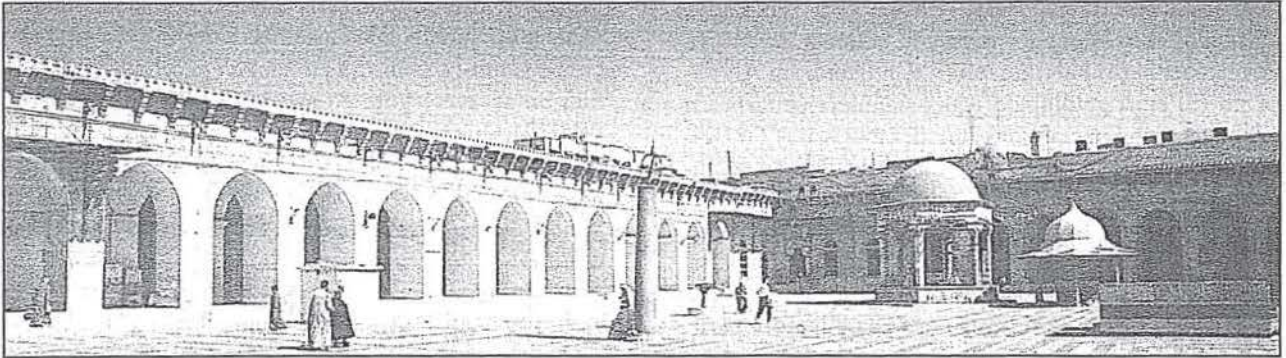
raklık küçük bir risâledir. Bunun bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Esad Efendi bölümü 3715 numaralı yazma mecmuanın (12b- 15a) yapraklarında bulunmaktadır. **2.Haleb'de Cami-i Zekerıyyâ Tarihinin Tercemesi.** Müellifimizin Arapça olarak yazdığı "Târihu Câmii Zekerıyyâ fi Haleb" adlı eserinin genişletilmiş Türkçe tercümesidir. Sadeleştirerek metnini sunduğumuz bu risâle de Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Esad Efendi bölümünde bulunan 3715 numaralı aynı yazma mecmuanın (2b-9a) varaklarında kayıtlıdır. **3.Tefsiru Sûreti'n- nasr.** Nasr Sûresi'nin (3) Arapça yazılmış tefsiridir. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi bölümünde 421 numaralı yazma mecmua (32b-38a) içinde bulunmaktadır. **4.Tuhfetu'l- mülûk.** Fıkıha dair 37 yapraklık Türkçe yazma bir eser olup, bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa bölümünde 861 numarada kayıtlıdır. **5.Nesâyihi- Kebirzâde.** Ahlaka dair 29 yapraklık Türkçe yazma bir eserdir. Bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY.nr.6935'de kayıtlıdır. **6.Pendnâme.** Kebirzâde'nin ahlaka dair yazmış olduğu bir öğüt kitabıdır. Eser 36 yapraklık Türkçe yazma bir eserdir. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 4346 numarada bir nüshası mevcuttur.

Kebirzâde Abdurrahman Efendi'nin sadeleştirerek metnini sunduğumuz risâlenin içinde bulunduğu mecmuanın tavsifi:

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3715.

Mecmua:

Yarı meşin kahverengi, üstü ebrulu kağıt kaplı bir cilt içinde 210 X 140 (170 X 90) mm. eb'âdında, muhte-

Halep Ulucamii avlusundan bir görüntü

lif satırlı, 122 yaprak. Ta'lik hat. Tezhipsiz, nohudî ve kahverengi aharlı kâğıt.

Kebirîzâde Abdurrahman Efendi'nin Halep Ulu-camii hakkındaki Türkçe risâlesi yazmanın (2b-9a) va-rakları arasında bulunmaktadır. (12b-15a) yapraklarında ise aynı risâlenin muhtasar Arapçası mevcuttur.

Mecmuadaki ilk risâlenin (konumuz olan) başı: Besmele ... Sipâs-i bî kiyâs cemi'i evkâta gencâyîş-i nâ-pezir ...

Sonu: ... Şimdi meşhur olan makâma defn olundu deyû rivâyet-i za'ife-i gayr-i mu'tebere olduğu müte'ay-yin olmuştur.

Mecmuada istinsah kaydı yoktur. XVIII. asır. Mecmua'nın zahriyesinde : fi evvelihâ Risâle-i Kebirî-zâde Abdurrahman= Evvelinde, Kebirîzâde Abdurrah-man'ın Risâlesi vardır" kaydı bulunmaktadır.

HALEP ULUCAMİİ RİSÂLESİ'NİN SADELEŞTİRİLMİŞ METNİ

Besmele ...

Bütün zamanlarda benzeri olmayan şükürler, ölçü kabul etmeyen, bereket yağmurlarının oluşmasıyla, er ve kadın kullarının sînelerine iyilikler bağışlayan, esirge-yen, besleyen bolluk ve cömertlik sahibi Tanrı'ya olsun ki, gerektiğinde iş başarmak, buyrukları yerine getirmek için bendesini güzel bir yaşam yurduna, hayatının kıy-metini o ulu kaleye bağışlamaya gönderdiğinde, O da ya-radılışına sevinerek iki dünyada selâmete çıkacak yolun düzenini koyarak sonsuza dek iyi isminin anısını yaşatır. Selâm, milletlerin övüncü Âdemoğulları'nın efendisi, âlemlerin övüdüğü Muhammed Hazretleri'ne olsun ki, yüce şahsını ümmetine aracı ve af olması için yardım di-leyerek benzerlerinden üstün oldu. Selâm o övünülen as-haba olsun ki, hak yoluna ermede yıldızlar gibi yol gös-termekte güçlü ve seçkin olduklarını kanıtladılar.

Sonra bu değersiz, kusurlu Kebirîzâde Abdurrah-man olarak bilinen ben, Halep şehrinde kadı iken, Câmi-i Kebir'in mihrabının sol tarafında bulunan Zekeriyya Peygamber'in (4) kabrinin tamiri için Sadrâzam Ali Pa-şa'nın (5) emri geldiğinde Halep camileri ve türbeleri hakkında tarih kitaplarındaki bilgiler toplanarak bir risâ-le halinde dönemin Halep valisi olan Abdi Paşa'ya (6) su-nuldu.

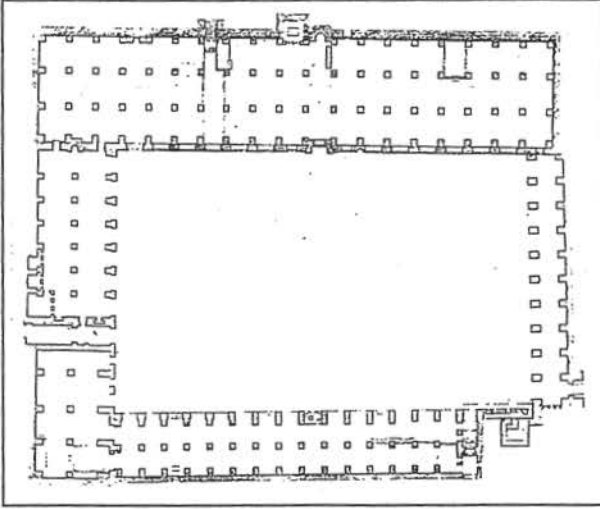
Hicretin onaltıncı yılında, Hz. Ömer'in hilâfeti sı-rasında (632- 638) Halep Kalesi bir rivâyete göre Ebû Ubeyde el- Cerrâh tarafından savaşıla zaptedilmiştir. Doğrusu barış yoluyla alınmıştır. Halen Cami-i Kebîr ve

Risâlenin ilk sayfası .

yakınındaki Hulvâniye Medresesi olarak bilinen yerler o zaman Hıristiyanlarca kutsal bir kilisedi. İslâm ordusu Halep'i almak için Antakya Kapısı'ndan şehre girmeden önce Şu'aybe denen yerde kendilerini korumak için kal-kanlarıyla yaptıkları siperlere girdiler. İbâdetlerini bu kalkanlarla yaptıkları siperler içinde edâ ederek burayı bir camiye dönüştürdüler. Buna Şu'aybe veya Cami-i Et-râs (Kalkanlar) denildi. Şehir alınıp anlaşma yapıldıktan sonra kilise hıristiyanlarda kalmak şartıyla kilisenin bah-çesine Cami-i Kebîr inşa edildi. Adı geçen kilisenin bâ-nisi bir rivâyete göre Konstantiniyye kraliçesi Hele-na'dır. Helena Konstantin'in annesidir (7). Diğer bir rivâ-yete göre de kilise onlardan önce inşa edilmiştir. Hıristi-yanlarca çok değer verilen bir kilisedi. Pazar günleri yöneticiler ve saygın kişilerle bol miktarda ziyaretçisi olurdu.

518/ 1124-5 yılında Halep Haçlılar tarafından muhasara ve zaptedildi. Tekrar Halep İslâmlar'ın eline

Caminin planı

geçince Ebu'l-fuzayl (8) bu kiliseyi camiye çevirip, Mes-cidü's- serâkin adını vermiştir. Nureddin Mahmud ibn Zengi (9) ise Medine-i Halâviyye adıyla onu medreseye dönüştürmüştür. Hz. İsa'nın İncil'i bu yapının kutsal bir yerinde tertip ettiği nakledilir. Halep'e gelen alim ve ermiş kişilerin çoğu burayı ziyaret ederek bir süre kalmışlar ve müderrislik yapmışlardır. Bunlar arasında Muhyeddin-i Arabî (10), Sadreddin-i Konevî (11), Mevlana mahdum-i Câmî (12), Kutb-i Şîrazî (13), Celâleddin-i Devvânî'yi (14) sayabiliriz.

Caminin içinde bir de eskiden kalma su kuyusu vardır. Cami-i Şerîf Süleyman b. Abdülmelik (15) zamanında yenilenip, süslenmiştir. İbnü'z- Zer Tarihi ile İbnü'l- Aşâyir'e göre bu tecdid işi Süleyman tarafından yapılmıştır, ama bu tartışmalıdır. Bu Cami-i Şerîf'in sağlamlığı, görünüşü, mermerlerin kullanılışı, kaplama ve örtü sistemindeki süsleme, kubbesinin nakışlarıyla Dımaşk Emeviyye Camii'nin benzeridir (18). Emeviyye Camii Süleyman'ın kardeşi Velîd tarafından yapıldığına göre, Süleyman adına yapılmış başka eser yoktur.

Hicretin 351/962 yılında Halep şehri büyük yangında yanınca Cami-i Şerîf de yanarak harap olmuştur. Halep yangınında seyahatte bulunan Seyfuddevle (19), dönüşünde caminin yanıp harap olan yerlerini bizzat tespit ederek tamir işine girişmiş, ölünce oğlu Ebu'l- Me'âli 'Ali (20) babasının bıraktığı yerden tamir işini sürdürmüş, yeni ilaveler yaptırmış, cami avlusundaki şadırvanın üzerine gölgelik bir kubbe yaptırarak adıyla süsledi. Bu ad Melik Tâhir Kadı zamanına kadar kubbe içinde yazılı kaldı. Bunlar devrinde Cami-i Şerîf'in imar işi tamamlandı.

İsmailiyye istilası (21) esnasında yapı Halep şehriyle birlikte yakılıp yıkıldı. Ancak Nüreddin Mahmud

zamanında Be'adin adlı köyden sarı renkli mermer ve mermer sütunlar getirilerek cami yeniden imar edildi. Bu dönemde cami İslâm'ın ilk zamanlarının ihtiyaç miktarı bir bina olduğundan enlemesine uzanan dar bir yapıydı. Zaman aşımıyla ve İslâm'ın yayılmasıyla caminin cemaate yetersiz kalmasıyla, yapının bitişiğinde bulunan çarşıdaki dükkânların yerlerinin yapıya eklenmesi düşünüldüğünden bu durum Reisu'l- Ulema olan Alaaddin Ebü'l- feth Abdurrahman ibn Mahmud Gaznevî'ye (22) arz edilir. İzin alınınca, çarşı yıkılarak camiye eklenip dikdörtgen hale getirildi. Bu arada İbn Tezyîni, Şeyh İbn el- Harmî (23) tarafından ikinci vaktini gösteren mızrak şeklinde bir (alâmet) yapıldı. Zamanla yerinde yeller eser oldu.

Medrese hücrelerinin kapısında bulunan beyaz mermer üzerinde Ömer b. Abdülaziz (24) bir süre oturarak dinlenmiştir. Dünyaya küsmüş, gamlı kişiler burada bir süre oturlarsa ferahlarlar. Caminin ortasında mermerden, güzel ve gösterişli dikey bir sütun vardır. Hz. Nebi'nin (Zekeriyya) yanında namaz kıldığı rivâyet olunmaktadır. Bir diğer rivâyet de Hz. Zekeriyya'nın içine girip gizlendiği ağaçtır. Daha sonra o ağacın anısına bu mermer sütun dikilmiştir. Bu sütunun tepesinde eskiden demir bir sahan olduğu rivâyet edilir. Bunun içinde bazen kandil yakılır, bazen de demir ışıltısıyla camiyi aydınlatırdı. Cami-i Şerîf'in bir özelliği de, karamsar ve gamlı bir insan burada bir kaç rek'at namaz kılsa ferahlayıp, sıkıntısından sıyrılmasıdır.

Hz. Ömer b. Hattab zamanında inşa edilen Cami-i Şerîf'de, Ömer b. Abdülaziz, Süleyman b. Abdülmelik, Râfi Şeyh Ensah, Ebü Yahya Abdurrahman el- Farûkî İbn Nebâte, Şeyh Ömer Arzî gibi devirlerinin ünlü hatipleri hutbe okumuşlardır. Halep surları içinde Kale Camii ile bu Cami-i Şerîf 'den (Cami-i Kebîr) başka hutbe okunacak, cuma namazı kılınacak cami yoktu. Altunbuğa Cami-i Şerîfi (25) yapılıncaya bu sayı üçe çıktı.

658/ 1259- 60 yılında Moğollar'ın Halep şehrini yakıp, yıkıp, yağmalamasıyla Halep Cami-i Kebîri de bundan yeterince nasibini alarak harap olmuştur. Hülâgû (1217- 1265) fırtınasından sonra Yusuf İbn Ebibekir b. Abdurrahman es- Selmâsi es- Suffi Cami-i Şerîf'i özenle onartmış ve bu civarda katledilen müslümanları kabirlerle defnedip camiyi temizleterek ibâdete açmıştır. Halep Harc Kâtibi 'İzzeddin Ahmed'in vefatıyla bıraktığı mallarla caminin çevre duvarları tamir edilmiştir.

Melik Sultan Tâhir, Halep'te sultan olunca Cami-i Şerîf'in bütün duvarlarını sıvattığı gibi, binayı esaslı bir şekilde onarttı. Kible duvarından kuzey duvarına kadar olan yerlere, cami avlusundan itibaren kemerler ve taklar ilave ettirip üzerlerine çatı yaptırarak tamir işini bitirdi.

Bu zamana kadar Cami-i Şerif dört defa harap olmuş ve tamir görmüştür.

Tarih-i Ebî Zer'de Zekeriyya Peygamber'in kabri hakkında şu bilgiler vardır: Cami-i Şerif'i çevreleyen kible duvarındaki bir mekân-ı Şerif 'te Hz. Zekeriyya'nın başının bir kısmı bulunmaktadır. Testere ile ikiye ayrılan Hz. Zekeriyya'nın naşının, Cami-i Şerif'in sahnında bulunan siyah sütun içinde bulunmakta olduğu Halep halkı tarafından rivâyet olunmaktadır. Başından bir parça ise kible duvarında özel bir yere defnedilmiştir.

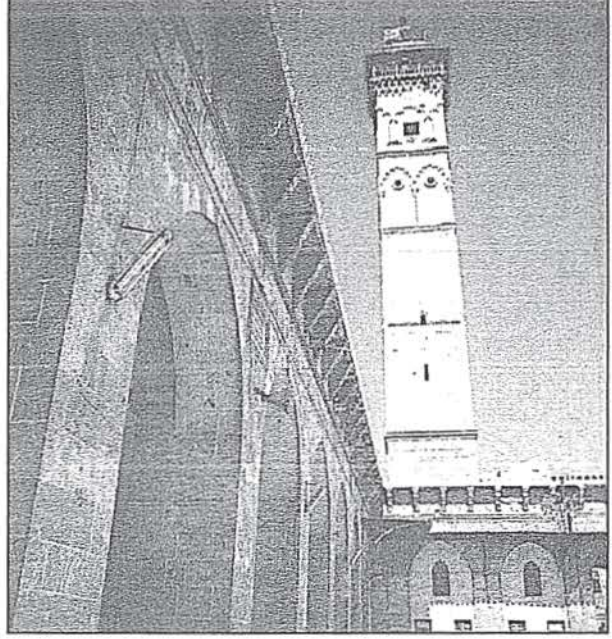
860/ 1455-6 tarihinde Cami-i Şerif'te Sahih-i Buhârî okunurken, mihraptan yeşil bir nûrun yayıldığı oradakiler tarafından hayretle izlenmiştir. Halep alimlerinden Şeyh Ebî Verdi'nin naklettiğine göre: 1336-7 yılında ölen Bedreddin Muhammed b. ed- Dekkâk ed- Dımaşkî, Halep'te Vakıf Nazırı iken, caminin mihrabının doğusunda bulunan ve Hz. Zekeriyya'nın kabri olarak bilinen kapalı kapıyı açtırdığında, üstü beyaz mermerle kaplı bir sanduka (sandık) bulur. Bu açılınca mübarek başından bir parça görülür. Orada bulunanlar, etrafa saçılan nurdan kendilerini kaybederler. Hz. Zekeriyya'nın başı tekrar o sandığa konur ve kapatılır. Evkaf Nazırı korkudan sar'a nöbeti geçirir ve bir süre sonra vefat eder.

1120/ 1708-9 yılında Kebîrîzâde Abdurrahman, Halep'te kadılık yaparken bu kutsal makamın onarılması emredilince, caminin kible tarafındaki duvarının doğu tarafında bulunan mezarın yeri yıkıldığında arkasındaki eski duvarı ortaya çıkar. Bu iki duvar arasında yerden bir zira' yükseklikte sanduka bulunur. Üstü beyaz mermerle kaplı olan sandukadan etrafa güzel kokular yayılır. Sandukada bulunan kutsal başı alınıp, geçici olarak bir dolaba konur ve sanduka onarılıp temizlendikten sonra tekrar yerine konulur. Hâfızlar tarafından Kur'an okunarak hatim indirilir. Şaban ayının beşinci günü olan cumartesi onarım başlanıp 11 cuma günü tâmir ve temizlik işi bitince, bir dolapta korunan mübarek başı Kebîrîzâde Abdurrahman tarafından merasimle yerden bir zira' yükseklikte bulunan eski sandukasına konur. Yine özen gösterilerek üzeri beyaz mermerle kaplanır ve çevresi sağlamlaştırılır. Kapının üzerine ise şu kitâbe yazılır:

فقلت اذ تم مورخا لهذا المقام
هذا ما واثى الله زكريا

Fe kultu iz temme müverrihen li hâze'l- makâm

Hâzâ me'vâ Nebiyu Allâh Zekeriyyâ

Avludan minarenin görünüşü

Ekler:

Nüzhetu'n- nâzîrîn (27) adlı eserde şu bilgiler vardır: Halep Kalesi'nde iki kilise vardı. Biri İbrahim peygamberin Mezbahî 'dir (= kesim yeri- salhane). Bu bina kilise yapılmadan önce mevcuttu ve orada bir kaya vardı. Hz. İbrahim hayvanlarını bu civarda otlatırdı. Burası halen mevcut durumdaki bir ziyaret yeridir. Diğeri Merdûs Nebî zamanında yapılan kaledeki kilisedir ki, İslâmî dönemde camiye çevrilmiştir.

Hicretin 435/ 1043-4 yılında Baalbek'te işlemeli taştan bir sandık içinde Yahyâ peygamberin (28) başı ziyaret edilmekteydi. Sonra Humus'a götürülen ve aynı yıl içinde Halep'e getirilerek beyaz mermer bir tabut içine konulmuş ve Cami-i Şerif'in mihrabının yanındaki bir hazneye defnedilmiştir. Ziyaretçilere açık tutulmuştur.

İbn 'Adîm Tarihi'nde (29) ise şunlar yazılıdır: Melik Âdil Nûreddin İbn 'İmâd İbn Zengî, imâretini yeniledi. 609/ 1212 yılında Melik Tâhir Gıyâseddin zamanında çıkan bir yangında Cami-i Şerif yandığı gibi, içindeki eşyalarla birlikte silahlar ve harp aletlerinin tamamı tahrip oldu. Enbiyalar ateşten masum olduklarından Yahya peygamberin başına hiç bir şey gelmemiş; yanmamıştır. Bu olay kale halkının tamamı tarafından rivayet edilmiştir.

1102/ 1690-1 yılında eski mihrabın arkasında bulunan, yani hazîrenin kible duvarı yıkıldığında üstü beyaz bir mermer taşla örtülü sanduka ortaya çıkmış, yapılan onarımla eski haline getirilmiş ve ziyarete açılmıştır. Bu risâleyi kaleme alanın da burayı ziyaret ettiğini ve bunun Humus'tan naklen geldiğini olayı ise ağızdan ağıza dolayan bir rivâyet, tevâtür olduğu kanaatindedir.

Notlar:

- (1) Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, I- IV, İstanbul 1308-1315 (III, s.318).
- (2) Kebirzâde Abdurrahman Yüsrî bin Mustafa, *Haleb'de Cami-i Zekeriyya Tarihinin Tercemesi*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr.3715/ 1, vr. 2b, 7b).
- (3) Nasr Sûresi: (Kur'ân: CX/ 1-3).
- (4) Hz. Zekeriyya: İsmailoğullarına gönderilen bir peygamberdir. Filistin'de Roma İmparatorluğu'nun Herod adlı kralı (valisi) döneminde (MÖ 37- 34) yaşamıştır. Toplum içinde saygın bir din adamıydı. Dülgerlikle geçimini sağlardı. İleri yaşında bir erkek evladı (Yahya) oldu. Herod tarafından kafası kesilen oğlu Yahya'nın ölümünden sonra O da takibata uğrayarak bir bahçede ağaç kovuğu içinde saklandığı sırada ağaç testereyle biçilerek Hz. Zekeriyya şehit edildi. *İslâm Ansiklopedisi*, XI-II, s.505- 506.
- (5) Ali Paşa, Çorlulu (sadrâzam): Sultan III.Ahmed döneminde (1703- 1730) 3 Mayıs 1706- 15 Haziran 1710 tarihleri arasında sadrâzamlık yapmıştır. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VIII, s.370-371.
- (6) Abdi Paşa (Halep Valisi): Sultan III.Ahmed zamanında, 1708- 9 yıllarında Halep Valisi (sunulan risâle, vr 3a).
- (7) İmparator Konstantin'in annesi, azize. 326'da kutsal toprakları ziyaret etti. Kudüs'ün Miraç ve Beytlehem'deki Doğuş Kilisesi'ne cömert bağışlarda bulundu. Öldüğünde İstanbul'da Konstantin'in sarayında değildi. Via Labicana'daki muhteşem mausoleuma defnedildi. Hatırası önemli menkıbeler içerir. Gerçek haçı bulduğuna inanılır. Bkz. "Helena", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, Newyork- Oxford 1991, s.909; krş. Ross Burns, *Monuments of Syria An Historical Guide*, London- Newyork 1992, s.34- 35.
- (8) Ebu'l- Fudayl: Halep'te Helena tarafından yaptırılan kiliseyi 518/ 1124 yılında camiye çevirip, Mescidü's- serrâkin adını veren zat. Nureddin b. Zengi ise daha sonra burasını medreseye çevirerek Medine-i Halaviyye adını vermiştir. Kebirzâde Abdurrahman, *Haleb'de Cami-i Zekeriyya Tarihinin Tercemesi*, Sül.Ktp., Esad Ef.,nr.3715, vr.4 a.
- (9) Nureddin Mahmud b. Zengi: Nureddin Ebu'l- Kâsım Mahmud b. İmâde'd-Dîn Zengi. 1118- 1174 yılları arasında yaşayan Halep ve Şam atabeyi.
- (10) Muhyeddin-i Arabî: İbnü'l- Arabî. 1165- 1240 yılları arasında yaşamış büyük İslâm mütefekkeri. *İA*, VIII, s. 533- 555.
- (11) Sadreddin-i Konevî: 1210- 1273 yılları arasında yaşamış ünlü İslâm mutasavvıfı.
- (12) Mevlana Mahdum-i Camî: XII. yüzyılda Halep'te yaşamış ve Haleviyye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.
- (13) Kutb-i Şirazî: Mahmud b. Muslih el- Farişî (öl. 710/ 1311). Kadı, Halep'te müderrislik yapmıştır. Zirikli, el- â'lam, 7, 187.
- (14) Celâleddin-i Devvânî: 908/ 1502'de vefat eden ünlü İslâm bilim adamı.
- (15) Süleyman b. Abdülmelik: 96- 99/ 715- 717 yılları arasında hüküm süren Emevi hükümdarı.
- (16) İbnü'z- zer Tarihi: Ahmed b. İbrahim Muhammed b. eş-

Şeyh Muvaffakaddin . *Kunuzu'z- zeheb fi târih-i Haleb* adlı eserin müellifi olup, Halep'te 884/ 1480'de vefat etmiştir. Zirikli, el- a'lam , I, Beyrut 1984, 88.

(17) İbnü'l- Aşâyir: Muhammed b. Ali b. Mahmud es- Sulemi el- Halebî Ebu'l- Me'âli Nasuriddin İbn Aşâyir. Halepli hafız, hatip ve tarihçidir. Kahire'de, 789/ 1387'de ölmüştür. *Zeylün 'alâ tarihi Haleb li İbni'l- 'Adim* adlı 4 ciltlik bir tarihi vardır. Zirikli, age., VI, 286.

(18) Velid: I. Velid b. Abdülmelik. 86- 96/ 705- 715 yılları arasında saltanat süren Emevi hükümdarı.

(19) Seyfüddevle: 905- 1004 yılları arasında Musul ve Suriye'de hüküm süren Hamdanîler'in 967 yılında vefat eden Halep kolu emiri.

(20) Ebu'l- me'âli Ali: Me'âli Sa'düddevele. Hamdanîler'in Halep kolu emiri olup, Seyfuddevle'nin oğludur. 991'de öldü.

(21) İsmailiyye istilâsı: XI. yüzyıl sonlarında İran'da Alamut Kalesi'nden yayılan ve sonraları Suriye'yi istilâsı esnasında yapı Halep'le birlikte yıkılıp yıkılmıştır. *İA*, V/2, s.1123.

(22) Alaaddin Ebu'l- feth Abdurrahman İbn Mahmud Gaznevî Reisu'l- ulama: İsmailiyye İstilâsı sonrasında Halep'in ileri gelen alimlerinden olup, Reisu'l- ulamâ ünvanıyla anılan zat.

(23) İbn Tezyini, Şeyh İbn el- Harmî: İsmailiyye İstilâsından sonra Halep Cami-i Kebîri onarılrken, caminin avlusunda namaz vakitlerini gösteren aleti (alamet) yapan sanatkar (sunulan metin).

(24) Ömer b. Abdülaziz: 99- 101/ 717- 720 yılları arasında saltanat süren Emevî hükümdarı.

(25) Altunbuğa Camii: Alaaddin Altunbuğa, Mardin Artuklularının (1106- 1409) son devir vezirlerinden olup, Halep'te adıyla anılan camiyi yaptırmıştır.

(26) "Nebiyullah Zekeriyya'nın meskeni (cennet bahçesi) olan bu mâkam tamamlandığında tarihini hemen söyledim". Kitâbenin ebced hesabıyla tarihi 1120/ 1708- 9'dur.

(27) Nüzhetü'n- nâzırîn: Şeyh Takuyiddin Abdülaziz'in eseri olup, *Nüzhetü'n- nâzırîn fi'l- ahbârî ve'l- âsârî'l- merviyeti 'ani'l- enbiyâ ve's- sâlihîn* adını taşımaktadır. Dört bölümden oluşmaktadır. Tarih kitabıdır. Müellifi Halep Cami-i Kebîri'nde imamlık yapmıştır. *Keşf*, II, 1948.

(28) Hz. Yahya: İsmailoğulları peygamberlerindedir. Hz. Zekeriyya'nın oğludur. Son derece dindar bir insandı. Genelde Ürdün çöllerinde yaşar, zambaklar arasında dolaşır, ibadet ederdi. Arada bir Kudüs'e gelir, vaazlarda bulunurdu. Kral Herod'un isteklerine karşı çıktığı için hapse atılmış ve başı kesilmiştir. Hz. İsa'yı Ürdün Nehri'nde vaftiz ettiği için adı Vaftizci Yahya olarak anılır. Avrupalılar ona Jean Beaptiste der. Hıristiyan ressamlarının ilham kaynağı olmuştur. *İA*, XIII, s. 342- 343.

(29) İbn 'Adûn Tarihi: İbn 'Adûn ünlü bir tarihçi olup, asıl adı Ömer b. Ahmed b. Hibetullah b. Ebî Cerâde el 'Ukeylî Kemaleddin İbn el- 'Adûn olup, Halep'te doğmuştur. *Buğ-yetu't- taleb fi tarihi Haleb* adlı eserin yazarıdır. 660/ 1262 yılında vefat etmiştir. Hayreddin ez- Zirikli, el- Alâm: *Kâmusu teracim*, (nşr. Zübeyr Fethullah) V, Beyrut 1984, s.40.